

“VE MADEM Kİ SOKAKLAR KİMSENİN DEĞİL”: TALAN, DOLANDIRICILIK VE HIRSIZLIĞA KARŞI KENTSEL MÜŞTEREKLER YARATMAK

“And Since The Streets Belong To No One”: Creating Urban
Commons Against Plunder, Robbery and Theft

Begüm Özden Fırat*

Öz

Marx'ın feodalizmden kapitalizme geçiş başlığı altında ilkel birikim modeli olarak tanımladığı, ortaçağdan 18. yüzyılın sonuna kadar İngiltere’de müşterek kullanıma ait arazilerin “çitlenmesi” (enclosure) yoluyla gerçekleşen kapitalist sermaye birikim rejiminin 1980’lerde neoliberal “yeni çitlemeler” biçiminde geri dönmesiyle birlikte müşterekler (the commons) kavramı merkezî bir politik ve toplumsal önem kazanıyor. Sermayenin yeni çitleme harekâtı toprak, su, orman gibi doğal ortak alanlara el koymakla kalmayarak kamusal hizmetlerden tohum ve genlere kadar her türlü müşterek varlık ve değeri özelleştirerek metalaştırmayı hedefliyor. Türkiye’de 2001 krizi sonrası başat hale gelen “el koyarak birikim” modeli kentsel müştereklerin çitlenmesine dayanmakta, buna karşılık müştereklerin savunulması ve yeni müştereklik biçimlerinin geliştirilmesini hedefleyen kentsel toplumsal hareketler ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede kolektif sembolik sermayenin metalaştırılmasına karşı bir direniş olan Emek Sineması mücadelesi ve kentsel müştereklerin savunusu ve yeni kentsel müştereklerin yaratılması üzerinden ortaya çıkan toplumsal muhalefetin imkân ve sınırlılıkları değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kentsel müşterekler, çitleme, ilkel birikim, kent hareketleri, Emek Sineması

Abstract

The notion of the commons, which Marx discussed under the title of “primitive accumulation” in relation to the enclosures, which took place in England from late middle ages to the 18th century, has received a central political and social significance due to the return of enclosures in the post 1980 neoliberal era. The new enclosure operation of capital aims at privatizing different forms of commons, from land, water and forest to public services and human genome.

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr. / begumm@gmail.com
Eğitim Bilim Toplum Dergisi / Cilt:9 Sayı:36 Güz: 2011 Sayfa: 96-116
Education Science Society Journal / Volume:9 Issue:36 Autumn: 2011 Page: 96-116

The model of “accumulation by dispossession”, which became a hegemonic form of capital accumulation in Turkey following the 2001 crisis, depends on the enclosure of urban commons. This process engenders urban social movements aiming at the reclamation of old commons as well as the creation of new commons. This article considers the limits and potentials of such movements by discussing the struggle of Emek Movie Theatre which resists the commodification of collective symbolic capital produced in urban everyday life.

Keywords: Urban Commons, enclosure, primitive accumulation, urban movements, Emek Movie Theater

Bir de bunlara tapu verilecek. O tapunun içinde ben de olacağım ama. Beni de verecekler o tapuyla. Çünkü ben buradayım o tapunun içindeyim. O kilometrenin içinde yaşayan ben de oradayım. Beni de o patrona verecekler. O tapunun içinde olacağım. Yoksa suyu verip de İsmeti kenara bırakamazsın ya, durmaz zaten İsmet durmaz. O dereden kötüdür vallahi şahlanır.

İsmet Ekşi, Rize İkizdere Vadisi-Akıntıya Karşı filminden

Bir kez daha tekrar ediyoruz, haksız ve hukuksuz bir şekilde sermayeye devredilen Emek Sineması ve Serkildoryan binası Sosyal Güvenlik Kurumu'na, yani kamuya, yani bizlere aittir! Bu alan üzerindeki her türlü kullanım hakkı kamunundur ve kolektiftir. Bu nedenle nazarımızda meşru ve esas olan devlet kurumlarının ve şirketlerin çıkarları değil, kamunun yararı ve kararıdır.

“Emek Sineması’nı Yıkıtmıyoruz”, Basın Açıklaması, 24 Aralık 2011

Biri Rize'nin İkizdere Vadisi'nden diğeri İstiklâl Caddesi üzerinde Demirören alışveriş merkezinin tam önünden yükselen bu sözler, iki farklı yerde yaklaşık aynı zamanda benzer bir mücadele pratiğinin ve direniş dilinin doğmakta olduğuna işaret etmekte. Alıntının yapıldığı *Akıntıya Karşı* belgeselinde Loç'tan Şavşat'a kadar Karadeniz vadilerinde yapılmakta olan HES projelerine karşı buralarda yaşayanların geliştirdikleri ortak direniş anlatısı gözler önüne serilir: Vadi sakinleri öncelikle suyun orada yaşayanların ortak değeri olduğunu, suyun kullanım hakkının yüzyıllardır toplumsal hukuka göre belirlendiğini, meraların köy zilyetliğinde bulunduğunu, orman arazisinde yapılacak her türlü müdahalenin orada yaşayanlar tarafından yazılmış ve yazılmakta olan hukuka tabii olduğunu dile getiriyor. Devlet eliyle vadilere girmesi sağlanan şirketler arazilerin ve suyun mülkiyetini alsalar da, masal,

türkü ve horonlarla kurulan bu ortak anlatı İsmet Ekşi gibi yüzlerce insanın örgütlenerek “şahlanmasını” mümkün kılıyor.

İkinci örneğe İstanbul’un dört bir yanında kentsel dönüşüme karşı ortaya çıkan kentsel toplumsal hareketler içerisinde oldukça görünür hale gelmiş olan Emek Sineması örgütlenmesinin kitlesel bir yürüyüş sonrası yaptığı basın açıklamasından bir alıntı. Metin, kentsel yenileme kapsamında “ihya” edilmesi planlanan söz konusu binalar üzerinde her türlü karar verme yetkisinin mülk sahibi olarak devlete ya da inşaat şirketine değil kamuya ait olduğu iddiasını ön plana çıkartmaktadır. Burada “kamu” kavramı geleneksel olarak özdeşleştirildiği devlet aygıtı ve erkiyle olan ideolojik bağından kopartılarak, kentsel mekânın kolektif kullanıcılığı üzerinden yeniden tanımlanıyor. Bu çerçevede kent sakinleri, binanın mülkiyetinden bağımsız olarak, binaların geleceği hakkında kullanıcı olmaları vasfıyla, karar verme yetkisine sahip olduklarını iddia ediyorlar.

Biri kentte diğeri kırdan verilen bu mücadeleleri ortaklaştıran nokta su, toprak, tarihî bir yapı ve bir sinemanın ortak varlıklar olarak nitelendirilmesi, bu alanların değişim değeri yerine kullanım değeri üzerinden sahiplenilmesi, özelleştirmeye karşı “kamusallaştırmanın”, metalaştırmaya karşı kolektif kullanımın savunulmasıdır. Öte yandan iki mücadelenin aktörleri de kendilerini ortak alanlara el koyan sermaye ve devlete karşı kullanım temelinde tarif eden bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Emek Sineması örneğindeki mevzubahis topluluk kamu adıyla hareket eden kent sakinleri/kullanıcıları sıfatıyla geniş anlamda benimseniyor. HES direnişlerinde ise vadilerde yaşayanlar başta olmak üzere, “yaşam alanlarını” savunan herkes mücadelenin aktörleri olarak belirleniyor.

Bu makalede kent ve kırdan ortaya çıkan bu direnişlerin, Türkiye’de 2001 krizi sonrası başat hale gelen “el koyarak birikim” modeline karşı müştereklerin (the commons) geri alınmasına yönelik direnişler olduğu savlanacaktır. Marx’ın feodalizmden kapitalizme geçiş başlığı altında ilkel birikim modeli olarak tanımladığı, ortaçağdan 18. yüzyılın sonuna kadar İngiltere’de müşterek kullanıma ait arazilerin “çitlenmesi” (enclosure) yoluyla gerçekleşen kapitalist sermaye birikim rejiminin 1980’lerde neoliberal “yeni çitlemeler” biçiminde geri dönmesiyle birlikte müşterekler kavramı merkezî bir politik ve toplumsal önem kazanıyor. Sermayenin yeni çitleme harekâtı toprak, su, orman gibi doğal ortak alanlara el koymakla kalmayarak kamusal hizmetlerden tohum ve genlere kadar her türlü müşterek varlık ve değeri özelleştirerek metalaştırmayı hedefliyor. Sermayenin yeni tip saldırısına karşı küresel ölçekte ortaya çıkan

“müştereklerin geri alınması”na dayalı hareketlerde, kentsel müştereklerin çitlenmesi ve buna karşılık bu ortak alanların savunulması ve yeni müştereklik biçimlerinin geliştirilmesi süreçleri ve potansiyelleri yeterince incelenmedi. Bu çerçevede kolektif sembolik sermayenin metalaştırılmasına karşı bir direniş olan Emek Sineması mücadelesini, kentsel müştereklerin savunusu ve yeni kentsel müştereklerin yaratılması üzerinden yürütülen toplumsal muhalafetin imkân ve sınırlılıkları açısından tartışmayı amaçlıyorum.

Yeni Çitlemelere Karşı Yeni Müşterekler

Marx *Kapital*'in birinci cildinde feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini ilkel sermaye birikimi adı altında, İngiltere'deki komünal toprakların 16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar çitlenmesi yoluyla özel mülkiyete geçirilme sürecini merkeze alarak tartışır.¹ Köylülerin feodal beylere karşı mücadeleleri sonucunda ele geçirdikleri ortak/kolektif mülkiyet rejimine tâbi toprakların çit, duvar ve kolluk kuvvetleri ile çevrelenerek el konulması, Marx'a göre köylülerin üretim araçlarından ayrılarak yerinden edilmesini sağlayan “ilk günahtr” (2011: 686). Kan ve baruta olduğu kadar “parlamentar hırsızlık” biçimi olan yasal düzenlemelere de dayanan çitleme harekâtı, emeğini satmak zorunda bırakılan “özgürleştirilmiş” kitleleri (ve tabii ki çulsuzları, ayaktakımını, delileri) ve ilkel bir sermayedar olarak kapitalist çiftçi figürünü yaratır. Klasik biçimini İngiltere'deki çitlemelerde bulan ilkel sermaye birikimi modeli toprağın metalaştırılması ve özelleştirilmesi, köylülerin zorla topraklarından çıkartılması, ortak, kolektif ve devlet gibi farklı mülkiyet rejimlerinin özel mülkiyete dönüştürülmesi, kazanılmış müşterek hakların baskılanması ve daraltılması, işgücünün metalaştırılması, alternatif yerel üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılması, varlıkların emperyal ve yeni sömürgeci güçler tarafından talan edilmesi, mübadele ve vergilendirilmenin parasallaşması, köle ticareti, tefecilik, ulusal borç ve kredi sisteminin yaratılması gibi farklı dönemlerde farklı biçimlerde tezahür edebilir. Marx'ın yazılarında ve ağırlıklı olarak Marksist literatürde çitleme ve/veya başka biçimlerde ortaya çıkan ilkel sermaye birikim rejimleri kapitalist üretim için gerekli fakat istisnai, ilksel bir model olarak tartışılır.² Bu tür ilksel el koyma süreçleri emek gücünü ve toprağı metalaştırdıkları ve uygun piyasayı yarattıkları için kapitalizmin önkoşulu olarak görülür. Bu anlamda ilkel sermaye birikimi kapitalizme geçiş sürecine dair jeneolojik bir sorunsaldır ve çizgisel bir gelişme modeli içerisinde sıfır noktasını temsil eder (de Angelis, 2007: 134). Geçiş süreci tamamlandığında el koymaya dayanan ilkel birikim mantığı yerini sermaye mantığına bırakır.

Oysa son dönemlerde, ağırlıklı olarak otonom marksistlerin vurguladığı gibi, ilkel birikim süreci ilksellik taşımaktan ziyade kapitalist sermaye birikimine içkin bir biçimdir ve süreklilik arz eder.³ Silvia Federici’ye göre ilkel birikim “kapitalizmin şafağına özgü, tarihsel olarak sınırlı bir olgu olmak bir yana, kapitalist egemenliğin kurucu ve neredeyse fizyolojik bir unsuru, özellikle kriz zamanlarında sınıf ilişkilerini yeniden tanımlamak, öznelikleri yeniden şekillendirmek ve işgücünü saf emek gücüne dönüştürmek” için kullanılan hâkim bir stratejidir (2011b: 11). Bu birikim stratejisinin tekrar tartışmaya açılmasını sağlayan, Jamie Peck ve Adam Tickell (2002) tarafından “roll-back” neoliberalizm olarak tanımlanan, refah devletine, her türlü toplumsal-kolektivist kuruma ve toplumsal ilişkiye yıkıcı bir saldırı olarak tezahür eden neoliberal birikim modelinin küresel ölçekte başat hale gelmesidir. Neoliberal birikim rejiminin temelde müşterek varlık ve değerlere el koyulması yoluyla gerçekleştiğini öne süren Midnight Notes Collective’e göre bu “yeni çitlemeler”:

“1970’lerin ortalarından beri üzerinde çalışılan birikim süreçlerinin büyük ölçekte yeniden yapılandırılmasına verilen addır. Bu sürecin temel amacı işçilerin, tıpkı Amerikalara taşınan Afrikalı köleler gibi, örgütsel güçlerini inşa ettikleri alanlardan kopartılarak, bildik direniş biçimlerine sahip olmadıkları yabancı ortamlarda çalışmaya ve mücadele etmeye zorlanmasıdır... Böylece dünya proleteryanın fizyonomisini, tıpkı kapitalizmin şafağında olduğu gibi, bir kez daha yoksul, serseri, dilenci, işportacı, mülteci terhane işçisi, ücretli asker, asi biçimlendirmektedir” (1990: 3).

Midnight Notes Collective, New York Lower East Side’in soylulaştırılmasından Nijerya’da Dünya Bankası tarafından el konulan komünal topraklara kadar küresel ölçekte yaşanan yeni çitleme operasyonunun saiklerini sıralamakla kalmıyor, küresel ölçekte çitlemeye karşı doğmakta olan karşı-müşterekleştirme mücadelesinin çağrısını da yapıyordu. 1980’ler boyunca, eski çitlemelere karşı ortaya çıkan Diggers, Levellers gibi popüler politik hareketler ve köylü ayaklanmalarına benzer şekilde Meksika’dan Doğu Afrika’ya, Hindistan, Sri Lanka ve Endonezya’ya “yeni çitleme harekâtına” karşı müşterek toprakları korumak adına bir dizi halk ayaklanması (etnik çatışma, kabile savaşları gibi adlandırmalarla gölgelendirilerek) yaşandı. Müşterekleri savunmak adına yükselen bu mücadeleler sadece “üçüncü dünya”nın kırsal halk ayaklanmalarıyla sınırlı değildi. Aynı dönemde Amsterdam, Berlin, New York ve Londra’da işgalciler, evsizler ve yoksullar sadece barınma sorunu için değil müşterek mekânları geri almak için de sokaktaydılar (Caffentzis, 2004: 5).

Çitleme harekâtlarının sürekliliğine vurgu yapan yazarlardan biri olan David Harvey, ilkselliğe yapılan vurguyu bertaraf etmek amacıyla “el koyarak birikim” kavramını kullanır (2008). El koyarak birikim aşırı birikimden kaynaklanan kapitalist krizlerin aşılmasında, sermaye fazlasının emilmesinde önemli bir role sahiptir.⁴ 1973’ten itibaren sürekli olarak aşırı birikimle yüzleşen küresel sistem, neoliberal paradigmanın öngördüğü şekliyle herşeyi özelleştirerek krizi aşmayı hedefler. İşgücü dahil olmak üzere her türlü varlığın düşük maliyetle -hatta bazen bedava olarak- çitlenmesine ve bu varlıklar üzerinden spekülasyon etkinliklerinde bulunulmasına dayanan bu birikim rejimi farklı biçimlerde tezahür edebilir. Dünya Ticaret Örgütü tarafından gündeme getirilen fikrî mülkiyet hakları, genetik materyalin patent ve lisans haklarının çitlenmesi, hava, su, orman gibi küresel müşterekler ile kültürel biçimler, ürünler, miras ve yaratıcılık gibi kültürel müştereklerin çevrelenmesi ve metalaştırılması, üniversiteler gibi kamu hizmeti veren kurumların özelleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin (su, elektrik gibi) piyasalaştırılması küresel düzeyde toplumsal müştereklerin yeni bir metalaştırma ve çitleme harekâtıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Harvey, 2008: 123).

Harvey’in temel sorunsallarından bir tanesi el koyarak birikime karşı verilen yerel mücadelelerin, anti-kapitalist politik hareketlerle hangi temel ekseninde bir araya geleceğidir. Harvey çitleme karşıtı hareketlerin muhafazakâr, örgütsüz ve savunmacı nitelikler taşımaya meyilli olduğu konusunda endişelidir.⁵ Buna karşılık alternatif küreselleşme hareketinin sıcak günlerinde kaleme aldığı “Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek” adlı makalesinde Naomi Klein farklı coğrafyalardan farklı aktörlerin yarattığı müştereklerin geri alınması hareketlerinin çitlemeye karşı kurucu pratikler ortaya çıkarma potansiyelleri üzerinde durur:

“Umumun malı olan bizim ortak mekânlarımızın -şehir meydanlarının, sokakların, okulların, tarlaların, fabrikaların- yerini balon gibi şişen pazaryerleri aldı, dünyada bir direniş ruhu güçleniyor. İnsanlar bir parça doğa ve kültürü yeniden ele geçiriyor ve bunun “kamusal mekân olacağını” söylüyor. [...] Avrupalı çevreciler ve ehlikeyifler işlek kavşaklarda partiler veriyor. Topraksız Tay köylüleri çok aşınmış golf sahalarına organik sebze dikiyor. Bolivyalı işçiler su kaynaklarının özelleştirilmesini tersine çeviriyor. [...] Kısaca eylemciler devrim için beklemiyorlar, yaşadıkları, okula devam ettikleri, çalıştıkları, ziraat yaptıkları yerlerde hemen harekete geçiyorlar” (Klein, 2001: 51).

Bu örneklerden yola çıkarak bahsi geçen hareketlerin sadece ortak mülklerin çitlenmesine karşı savunmacı direnişler olmadıklarını, aynı zamanda yeni

müşterekler üreten mücadele alanları açtıklarını söyleyebiliriz. Benzer bir şekilde Massimo de Angelis de çitlemelerin çoğu zaman insanların müşterekleri geri almalarına ve/veya yeni müşterekler üretmelerine (Brezilya’daki Topraksız Köylü Hareketi, “yaratıcı müşterekler”, fikrî mülkiyet rejimine karşı geliştirilen elektronik paylaşım yöntemleri gibi) karşı hamleler olarak görülmesi gerektiğini belirtir (de Angelis, 2007: 144). Böylesi bir yaklaşım, müşterekleri verili ve değişmez alan ve değerler sistemi olarak düşünmek yerine, tıpkı çitlemeler gibi tarihsel devamlılık arz eden kolektif pratikler bütünü olarak değerlendirmemizi sağlar. O halde, hareketli ve akışkan sermaye birikim süreçlerine karşı sabit ve durağan bir müşterek anlayışından ziyade, tekrar tekrar ortaya konan “müşterekleştirme pratiklerinden” söz etmek yerinde olacaktır. Tarihçi Peter Linebaugh (2008), Magna Carta üzerine yaptığı çalışmasında 13. yüzyıl “iştirakçilerinin” (commoners) ormandan ağaç toplamak ve kralın arazisine köy kurmak gibi ortak gelenekleri sürdürerek ve yenilerini geliştirerek kralı bu pratikleri hak olarak tanımaya zorladıklarını anlatır. Burada önemli nokta bu hakların yukarıdan verilmediği; hali hazırda varolan müştereklik geleneklerinin kolektif eylem sonucunda *de facto* haklar olarak kabul edilmeye zorlanmış olmasıdır. De Angelis’i takip ederek yeni ya da eski çitlemeleri müştereklerin üretimine sermaye tarafından koyulan dışsal bir sınır olarak tanımlayacak olursak, politik ve toplumsal hareketlerin bu sınırı aşması ancak yeni müşterekler üretmesiyle mümkün olacaktır (2007: 145).

Bu nedenlerle müşterekleri çoğu zaman sivil itaatsizlik ve doğrudan eyleme dayanan müşterekleştirme pratikleri üzerinden, yeni bir dil, dayanışma, toplumsal ve mekânsal pratik ve ilişkiler ve dahası direniş repertuvarları oluşturan yaratıcı bir edimler bütünü olarak kavramsallaştırmak mümkündür (Chatterton, 2010: 626). Bu kavramsallaştırma, süregiden piyasalaştırma ve metalaşmaya karşı insanların devamlı yeni müşterekler ürettiğini göstermesi açısından önem taşır. Bu şekilde düşünmek, Nobel ödüllü Elinor Ostrom gibi ekonomistlerin (özellikle su, orman, okyanus gibi ekolojik) müştereklerin piyasa için verimli ve kârlı kullanımın “iyi yönetimiyle” sağlanacağı iddiasından ayrılarak, müşterekleri anti-kapitalist, dayanışmacı ve özgürlükçü bir politik ve toplumsal mücadele hattına ve söylemine dönüştürme potansiyeli yaratır.⁶

Silvia Federici’ye (2011b) göre modası geçmiş gibi görünen müşterek kavramının günümüzde kazandığı önemin temel nedeni her türlü yaşam biçimini ve bilgisini piyasa mantığına tabii tutan neoliberal kapitalist birikim süreçleridir. Deniz, orman ya da kentsel mekân gibi her türlü müşterek alanın

piyasalaştırılması bizlere yok olduğunu sandığımız ya da biz farketmesek de var olan kolektif kullanım alanlarını ve müştereklik esasına dayanan toplumsal ilişkileri hatırlatır. Sermaye çitlediği oranda müşterekleri görünür kılmakta, yeni direniş alanları ve daha da önemlisi yeni müşterekleştirme pratikleri ortaya çıkarmaktadır.

Kentsel Müşterekler

“Başğırısı” şiirinde Orhan Veli Kanık şöyle der: “Şimdi evime girsem bile/ Biraz sonra çıkabilirim/ Madem ki bu esvaplarla ayakkaplar benim/ Ve madem ki sokaklar kimsenin değil.” Kanık’ınki neredeyse bir histir: herkes bilir sokaklar kimsenin değildir. Ama çoğu zaman sokakların, meydanların, parkların bile müşterek mekânlar olduğunun farkında değildir. Taa ki elimizden alınmaya kadar.⁷ “Gizli Müşterekler” adlı makalesinde Jonathan Rowe “müşterekleri geri almadan önce, onları nasıl görebileceğimizi hatırlamamız gerekir” der (2001). İşimiz hiç de kolay değildir, zira Marx’ın da belirttiği gibi 19. yüzyılda bile tarım emekçisiyle komünal mülkler arasındaki organik ilişkinin hatırası bile çoktan silinip gitmişti (2011: 699). Her türlü sosyo-ekonomik alternatifi imkânsızlığını vaaz eden neoliberal zihniyetin ideolojik mistifikasyonu arkasında görünmez kılınan müşterekler, en iyi ihtimalle Garret Hardin’e (1968) referansla trajedi ile malul oldukları iddiası ile gündeme getirilir. Rekabetçi bireylerin maksimum faydaya dayanan davranışları sonucunda kısıtlı kaynaklar olarak müştereklerin zorunlu olarak heba edileceği varsayımı özel mülkiyetin savunusu kadar ortak kullanım pratiklerinin görünmez kılınması için de kullanılagelmiştir.⁸ Bu görünmezlik, Blomley’in ifade ettiği gibi, tesadüfî değildir. Müştereklerin zihinsel haritalarımızdaki analitik noksanlığı, kentsel siyasetin önemli bir boyutunu görmezden gelmemizi sağlayan analitik bir yanılgıya sebep olur (2008: 322).

İronik bir şekilde, sermayenin ortak alanlara el koymaya başlaması müştereklerin, müşterek toplumsal pratiklerin ve ortak varoluşun sürekliliğini hatırlamamızı sağlar. Örneğin suyun herkese ait olduğuna bu nedenle de kimseye ait olmadığına, değişim değil kullanım değeri üzerinden anlaşılması gerektiğine ve bu nedenle de özelleştirilerek, metalaştırılmayacağına dair kolektif söylem ve eylem tam da derelerin -ve çevreleyen arazilerin- HES projeleri vasıtasıyla çitlenmesinin ardından ortaya çıkar. “Suyun boşa aktığı” imleyen dile karşı, derelerin kullanımına dair oluşturulmuş toplumsal hukuk ve suya dayalı ortak kültür bir mücadele alanı haline gelir. Benzer şekilde orman arazilerinin işgali, kıyımı, imara açılması gibi durumlarda yükselen itiraz da, ağırlıklı olarak müştereklere karşı metalaşma çerçevesinde gündeme gelir. Örnekler çoğaltılabilir, lâkin sermayenin tehditi altındaki ekolojik

müşterekler genellikle kolayca tarif edilip toplumsal ve ahlakî vurgusu yüksek bir söylem oluşturularak mücadeleye dönüştürülme potansiyeline sahipken kentsel müşterekleri görmeyi öğrenmek görece zordur.

Bu körleşmenin temel sebebi kentsel mekânı niceliksel olarak tanımlayan, alınıp satılan, kâr üreten ve ikili (özel ya da devlet) mülkiyet esasında kodlanmış yapıyı çevre olarak tanımlayan teknik, bilimsel, mekân temsillerinin egemenliğinde bulunabilir. Henri Lefebvre’in (1991) mekânın toplumsal üretimine dair geliştirdiği kavramsallaştırmaya göre, planlamacılar, mühendisler ve mimarların ölçen ve düzenleyen bilimsel bakışından kurgulanan mekân temsilleri iktidar ve ideolojiden bağımsız değildir. Araçsal akıl, parçalanma, homojenleşme ve metalaşma esasında soyut bir mekân kurgusuna dayalı bu temsiller kentsel mekânı öncelikle planlama, düzenleme ve denetleme ilkeleri üzerinden tanımlar. Değişim değeri temelinde kurgulanan soyut mekân, mülkiyet esasında kentsel mekânı parçalarına ayırarak, tecrübe ile örülen toplumsal mekânı ortadan kaldırmaya çalışır (59-60).

Mekân temsilleri imajlarda, planlarda ve dilde yeniden üretilen bir bilgi sistemi oluşturur ve değişim değeri temelinde metalaştırılan mekânı liberal ekonomik modele uyumlu bir şekilde, analitik ve ahlakî olarak özel mülkiyeti ayrıcalıklı kılarlar. Yukarıda tartışıldığı gibi neoliberalizmin piyasalaştırma ve metalaştırma eğilimi öncelikle devlet mülkiyetini istisnaî addeder ve ikincilleştirir. Kamu mülkiyetine tâbi varlıkların münhasıran özelleştirilmesi Roy’a göre, temsil ettiği insanların devlete emanet ettiği varlıklara “*tarihte benzeri görülmemiş barbarlıkta bir el koyma sürecinden*” başka birşey değildir (Harvey, 2008: 134). Bu alanlara el koyma süreçlerini meşrulaştıran söylem ise, “kamu” kavramının geleneksel olarak özdeşleştirildiği devlet aygıtı ve erki ile olan özdeşliğin sürekli olarak vurgulanmasıdır. Şükrü Argın’ın belirttiği üzere, “*neoliberal ideoloji “kamu” ile “devlet” terimleri arasındaki [...] çağrışım ağlarını aktive ederek “kamu”ya, “kamusal”a yönelik bu hücumlarını güya “devlet”e ve “devlet müdahalesi”ne yönelikmiş gibi sunabildi ve bu sayede hem kendisini klasik liberalizmin köklü özgürlükçü geleneğinin halis ve sadık bir takipçisiymiş gibi göstermeyi, dolayısıyla devletle arasındaki özel bağı perdelemeyi hem de karşıtlarını daha baştan “devlet”i, “devlet müdahalesi”ni savunur duruma düşmek gibi sıkıntılı bir konuma sıkıştırılmayı başardı (2009).*

Bu tür “*herkese ait ya da hiçbir kimseye ait olmayan*” söylemleri, derelerin boş aaktığı, meydanların tekinsiz olduğu, kent içi mahallelerin suç ve çöküntü alanı olduğu iddiası meşrulaştırılmakla kalmaz; bu alanların müşterek kullanıma tâbi olduğunu da unutturan ideolojik bir körlük tahsis eder.⁹ Argın’ın söylediği

gibi “neoliberal hegemonya “kolektif” sıfatını sadece bir şirket formu olarak” algıladığı için her türlü ortak mülkiyet rejimi, dahası mülkiyet dışında kullanım üzerinden tanımlanan alanları da öncelikle görünmez kılmayı ve ardından çitlemeyi bu körlük üzerinden gerçekleştirmeyi başarır.¹⁰ Yine de müşterekler aslında her yerdedir: “*Haritalarda nadiren görünseler de, ölçülebilir mekânı işgal ederler, fiziksel referans noktaları vardır, toplumsal ilişkiler içerisinde üretilirler ve formel değer sistemlerini temsil ederler*” (Blomley, 2008: 322). Görünmez kılınmalar da, Blomley’in belirttiği gibi, topluluklar özel ya da kamusal ayrımı yapmadan mekân üzerindeki kullanımdan kaynaklanan müştereklik iddiasında bulunabilirler (2004: 17). Bu tür kullanım üzerinden tanımlanan alanlar devlet tarafından güvence altına alınabilir (örneğin zilliyet hakkı) ya da bu alanlar üzerindeki her türlü kullanım yasası ilan edilebilir.

Kullanım üzerinden tanımlanan müşterekler ve yeni toplumsallıklar üreten müşterekleştirme pratikleri perspektifinden kentsel mekâna bakmak, içerisine sıkıştırıldığımız ikili mülkiyet paradigmasını aşmamızı sağlayabilir. Antonio Negri ve Michael Hardt’ın ileri sürdüğü gibi kent, “*sadece binalar ve caddeler, geçitler ve parklar, atık sistemleri ve iletişim ağlarından oluşan kurulu bir ortam*” değil, “*kültürel pratiklerin, entellektüel devrelerin, duygusal ağların ve toplumsal kurumların*” oluşturduğu devasa bir ortak zenginlik deposudur (2011: 161). Yine Lefebvre’i takip ederek kentsel mekânın verili bir “şey” değil, insanlar ve nesnelere arasında kurulan toplumsal ilişkiler bütünü ve kullanım değeri esasında toplumsal sınıf ve grupların şekillendirdiği somut “yaşam alanı” olarak tanımladığımızda müştereklerin politik ve toplumsal önemini teslim edebiliriz. Lefebvre’e göre somut toplumsal mekân sadece kamu otoritesi ve sermaye gibi aktörler tarafından değil, hegemonik olmayan kullanıcıların gündelik pratikleri tarafından da üretilen ayrıksı bir çatışma alanıdır. Kullanıcılar mekânsal pratikleriyle mekânı temellük edebilir ve mekânı normatif düzenlenişe karşı dönüştürebilir. Bu nedenle “*toplumsal ilişkilerin acımasız bir yoğunlaşması*” olarak mekân, iktidar ilişkilerini yansıttığı kadar bağımlılık ve tahakküm ilişkilerine itiraz edilen bir yerdir (Lefebvre, 1991: 227). Bu anlamda kentsel mekân, kullanıcılarla iktidar ve sermayenin mekânsal pratiklerinin ve mekân temsillerinin arasındaki diyalektik ilişkiden ortaya çıkar.

Gelelim Lefebvre’in biçimsiz ve aşağılayıcı etiketlerle yaftalandığını belirttiği kullanıcı ve sakinlere. Bu grupların kentsel mekânda dışlanmaları dilin kendisi içerisinde de üretilmektedir:

“Örneğin, kullanıcı kelimesi kuşkulandırıcı bir belirsizlik içermektedir: “Neyin kullanıcısı?” diye sormaya meylederiz. Tıpkı evler gibi elbiseler ve arabalar da kullanılır (ve de eskirler). Fakat değişim ve onun sonuçlarıyla karşılaştırıldığında kullanım değeri ne ifade eder? “Sakinlere” gelince, kelime herkesi ve hiç kimseyi tanımlar. Gerçek şu ki, (olanakları kıt olanları ima eden) “kullanıcıların” ve (dışlananları ima eden) “sakinlerin” en temel talepleri güçlükle ifade bulurken içinde buldukları durumların işaretleri ise gittikçe artmakta ve gözümüzün içine bakmaktadır” (Lefebvre, 1991: 362).

Kullanıcı ve sakinler uzmanların soyut mekânına karşı, öznel deneyime dayalı somut yaşanan bir mekân algısına sahiptir. Deneyim ve toplumsal pratiklerin alanı olarak somut mekân metalaşmaya ve ticarileşmeye karşıt olarak kullanım değeri üzerinden tanımlanır. Kullanıcılar kentsel mekânı kapitalist toplumsal ilişkiler ve devletin hiyerarşik mekânsal anlayışı çerçevesinde homojen ve parçalanmış olarak deneyimleseler de mekânı pratikleriyle dönüştürür ve bu pratikler üzerinden “temsilin mekânlarını” yaratırlar. Temsilin mekânları kaynağını gündelik yaşam içerisindeki tarihsel mücadele ve birkimlerden, ütopyacı ideallerden alır (Lefebvre, 1991: 141).

Kullanıcıların kentsel mekânı pratikleriyle dönüştürme potansiyeli, yeni çitlemelere karşı müşterekleri korumaya yönelik savunmacı bir direniş perspektifi sunduğu kadar yeni müşterekleştirme pratikleriyle ortak alanlar yaratma ve bu yolla sermaye ve iktidarın tahakkümü altındaki kentsel mekânları temellük etme imkânını da tartışmaya açar. Blomley’in belirttiği gibi nasıl mekân müştereklerin yaratılmasını mümkün kılıyorsa müştereklerin üretilmesi de mekânı yeniden üretir (2008: 320). Bu nedenle müşterekleştirme pratikleri aynı zamanda mekân siyasetidir.

Emek Sineması ve Kentsel Müşterekler Üretmek

Harvey, “The Art of Rent” adlı makalesinde kapitalizmin tekel güçlerine dayalı bir sistem olduğunu, bu nedenle tekel yaratmak için sürekli yeni araçlar geliştirdiğini belirtir (2001). Rant değerinin özel mülkiyet sahiplerinin dünyanın belirli parçaları üzerinde tekelci güce sahip olmalarını temel aldığı, küreselleşmenin etkisi, yeni iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişimi nedeniyle lokasyona dayanan doğal tekel gücünün ayrıksılığını yitirdiğini ekler. Buna karşılık, günümüzde kültür, kapitalizmin tekel rantı oluşturmak için ihtiyaç duyduğu ayrışma işaretlerini, biriciklik, otantiklik ve özgünlük gibi değerler temelinde tarihsel kültürel ürünlere, pratiklere ve özgül çevresel (yapılı, toplumsal, kültürel) niteliklere yapılan söylemsel iddialar çerçevesinde yaratır (Harvey, 2001: 8). Bu iddialar tarihsel anlatılara, kolektif hafızanın

yorumlanmasına ve anlamlandırılmasına dayanan söylemsel bir mücadele sonucunda oluşturulur ve materyal olgulara dayanırlar. Bu şekilde kentliler tarafından üretilmiş olan maddi kültür ve kültürel miras, yaşam biçimleri ve toplumsal ilişkiler ya da Harvey'in Bourdieu'dan referansla adlandırdığı “*kolektif sembolik sermaye*” metalaştırılarak iktisadi sermayeye dönüştürülür. Harvey sahip olduğu kolektif sermayenin gücü sayesinde küresel sermaye akışını sağlayan Barselona'yı örnek olarak verir. Barselona'nın başarısı, kentin kültürel ve tarihi mirasını harekete geçirerek farklılığını ve otantikliğini vurgulaması, yani Katalan tarihi ve gelenekleri, Gaudi gibi sanatsal dehaları, özgün hayat tarzı ve edebi gelenekleri, sergi ve kültürel etkinliklerinin biriktirilmesinden oluşan kolektif sembolik sermayeyi pazarlanmasında saklıdır.

Kolektif olarak üretilmiş sembolik birikim üzerine yapılan yatırım kentsel mekânın yeniden yaratılmasını sağlayan gayrimenkul piyasasının spekülâtif bir şekilde genişlemesine olanak verir. Ortaya çıkartılan “rant farkı” ile değeri artan arsalar üzerinde yeniden yapılandırılan sermaye sonunda bu alanları değerli kılan kültür ve sanat üreticilerini bu alanlardan kovar. Kolektif sembolik sermayeye el konulması yoluyla gerçekleştirilen bu tür soylulaştırma süreçleri, tam da sembolik sermayeyi üretenlerin (sadece kültür üreticileri değil, mekânı otantik kılan bütün sakinler) kitlesel olarak yerinden edilmesiyle sonuçlanır.

Öte yandan, Barselona örneğinde görüldüğü gibi, kolektif sembolik sermayesine dayanan tekel rantı, çağırıldığı küresel sermayeyle birlikte homojenleştirici ya da “Disneyleştirici” çokuluslu bir metalaşma eğilimini de getirir. Bu süreçte kenti otantik kılan alan ve değerler ayrılaşıp “heryerleşir”, küçük dükkânlar ve yerel nüfus yerlerini çokuluslu marka zincirlere ve yeni zenginlere bırakır.

2010 Avrupa Kültür Başkenti sürecinde doruğuna ulaşan İstanbul'un otantik ve özgün kültür ve tarihsel mirası üzerinden pazarlanması ile Harvey'in anlattığı biçimiyle Barselona'da uygulanan kolektif sembolik sermayenin söylemde ve pratikte girişimci kenti oluşturması arasında benzerlikleri bulmak çok da zor olmasa gerek. Ayrıştırma işaretleri olarak vurgulanan Bizans ve Osmanlı kültür ve tarihsel mirasından, Orhan Pamuk gibi Nobel ödüllü edebiyatçılarına, Bienal ve festivallerinden geleneksel sanatlarına ve “cool” gece hayatına kadar pek çok farklı alan üzerinden biriktirilen bir sembolik sermayenin yarattığı tekel rantının kentsel dönüşüm üzerinden yaşanan tezahürleri çokça tartışıldı (Göktürk/Soysal/Türel, 2011). Fakat üzerinde nadiren durulan önemli bir nokta, küresel kent İstanbul söyleminin öncelikli olarak kentte

yaşamış olanlar ve kullanıcılar tarafından üretilmiş olan kolektif sembolik sermayeyi çitlemeyi hedefliyor olduğudur. Yani sermaye Lefebvre’in “eser” (œuvre) olarak kent diye adlandırdığı, kent sakinlerinin gündelik hayatları içerisinde ortaya çıkarttıkları yaratıcı ürünleri, toplumsal ilişkileri çitler. Bu çerçevede özelinde kolektif sembolik sermayenin metalaştırılmasına karşı bir direniş olarak Emek Sineması mücadelesini, müşterekler üzerine yürütülen toplumsal muhalafetin imkân ve sınırlılıkları açısından değerlendirmek mümkün gözükmektedir.

Emek Sineması yıllar boyunca film festivallerine, galalara, konser ve bir de 1 Mayıs kutlamasına ev sahipliği yapmış olan İstanbul’un en eski ve en büyük sinemalarındandır. Sinema 2009 yılında sessiz sedasız perdelerini kapatır.¹¹ 2010 yılında Uluslararası İstanbul Film Festivali’nin açılışında İstanbul Kültür Sanat Varyetesi’nin protestosuyla başlayan “Emek Sineması Mücadelesi” zaman içerisinde kitleselleşerek kentsel dönüşüme karşı sürdürülen muhalafetin sembollerinden biri haline gelir. Bir sinemanın kentsel toplumsal muhalafetin yükseldiği temel alanlardan biri haline gelmesi Harvey’in kolektif kültürel sermayenin metalaştırılması yoluyla ortaya çıkan birikim süreçlerinin toplumsal çatışmalar yaratmaya eğilimli olduğu iddiası temelinde açıklanabilir. Bu çatışmaları mücadelenin farklı aktörleri tarafından kurulan söylemi ve geliştirdiği eylem repertuarı çerçevesinden okumak mümkün: İlk temel çatışma hattı Sinema’nın “kültürel ve tarihi bir miras” olduğu, devletin bu mirası korumakla yükümlü olduğu noktasında ortaya çıkar. Emek’in yıkılması, İstanbul’u -otantik, biricik- İstanbul yapan tarihi bir kurumun yok edilmesi anlamına geleceği için reddedilir. Yukarıda değinildiği gibi, aynı otantiklik söylemini metalaştıran sermaye, Harvey’in de belirttiği gibi rant değerinin ortaya çıkartılması için biricikliği yok etme pahasına kentsel dönüşümü öngörebilir. Emek’te çatışmayı yaratan tam da budur: Kenti ayrık kılan (“en eski ve en büyük sinema”) bir mekânın, AVM’nin yok-yer’i içerisine taşınarak sermayenin yaratıcı yıkımına terkedilerek tektipleştirilmesine karşı çıkılması.

Diğer bir çatışma hattı, Lefebvre’in terimleriyle ifade edecek olursak, kullanıcıların somut mekânın kullanımı üzerinden yarattıkları temsili mekân kurgularının tehdit altında olmasından doğar. “Çocukken seyredilen ilk film”, “sinema salonundaki ilk öpüşme”, “Emek fuayesinde kurulan hayaller”, “Film Festivali günleri ve geceleri” ve “12 Eylül darbesinden sonra kutlanan ilk 1 Mayıs buluşması” sıklıkla dile getirilen bireysel anlatılardır. Bu anlatılar, kullanıcıların somut mekânla ilk elden kurdukları bedensel ve duygulanımsal deneyimlerden oluşan bir direniş dili yaratır. Deneyimler ortaklaştırıldıkça

kolektif bir direniş perspektifi ortaya çıkar. Bu perspektif nostaljik, romantik ve muhafazakâr bir geçmişe işaret etmek yerine bugünkü mücadeleyi anlamlı ve mümkün kılan bir “şimdiki zaman” kipi taşır:

“Fakat bizler, İstiklâl Caddesi’nde heyula gibi yükselen Demirören AVM’nin devasa gölgesiyle bile yok edemeyeceği hafızamızda hâlâ Saray Sineması’nu taşıyoruz, unutmuyoruz! Emek Sineması’nda seyrettiğimiz ilk film kadar 1987’de yine burada gerçekleştirilen 1 Mayıs kutlamasını da hatırlıyoruz. Hatırladığımız için bugüne sahip çıkıyoruz”¹².

Son söylemsel mücadele hattı ise Sosyal Güvenlik Kurumu mülkiyetindeki Sinema’nın aslında kullanıcılara ait olduğu vurgusu ile mülkiyet ve kullanım değeri arasındaki gerilimden çıkmaktadır. Kamunun devlet erkini değil, mekânın kullanıcılarını imleyen bir kavram olarak tanımlanması ve bu mekân üzerindeki her türlü tasarruf hakkının ve inisiyatifinin kullanıcılarda olduğu sık sık tekrarlanır:

“Bir kez daha tekrar ediyoruz, haksız ve hukuksuz bir şekilde sermayeye devredilen Emek Sineması ve Serkildoryan binası Sosyal Güvenlik Kurumu’na, yani kamuya, yani bizlere aittir! Bu alan üzerindeki her türlü kullanım hakkı kamundur ve kolektiftir. Bu nedenle nazarımızda meşru ve esas olan devlet kurumlarının ve şirketlerin çıkarları değil, kamunun yararı ve kararır”¹³.

Böylece devletin vatandaşları temsilen sahibi olduğu Sinema, kolektif bir mekân olarak kullanım üzerinden anlamlandırılır. Yukarıda bahsi geçen hegemonik ikili mülkiyet rejimini aşarak, bu alanlar üzerindeki tüm karar yetkisi kamu adına kullanıcılara devredilir. Her üç söylem hattının ortak paydası Emek Sineması’nın tarihi ve kültürel değeri, kentsel bireysel ve kolektif hafızadaki kurucu rolü ve kolektif mülkiyeti nedeniyle değişim değeri üzerinden tanımlanamayacağı, bu nedenle de özelleştirilemeyeceği, piyasalaştırılamayacağı, metalaştırılamayacağı, sıkça kullanılan bir ifade ile “sermayeye peşkeş çekilemeyeceği”dir.

Böylece Emek hem ortak bir mekân hem de toplumsal ve kültürel ortak varlık olarak kentsel bir müşterek olarak tanımlanır. Hardt ve Negri’nin belirttiği üzere -yarattığımız diller, kurduğumuz sosyal pratikler, ilişkilerimizi tanımlayan sosyallik modları gibi- toplumsal ve kültürel müşterekler şehrin kullanıcıları tarafından zamanla inşa edilirler (2009: 10-11). Bu bakımdan Harvey’in de vurguladığı gibi “metropoller, ortak mülkiyet için üretim yapan fabrikalar” olarak görmek de mümkündür (2011). Daha önce tartışıldığı gibi,

müşterekler, verili ve statik varlıklar değildir, müşterekleştirme pratikleriyle üretilen toplumsal bir süreçtir. Kültürel müşterekler de verili ve durağan bir “öz”e atıfla korumacı bir saikle üretilmez. Emek mücadelesi örneğine bakıldığında otantik geçmiş, özgün değerler ya da biriciklik iddialarından yola çıkılarak üretilen özcü ve durağan kültürel müştereklik iddiasının ironik bir şekilde sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda gelişen “marka kent İstanbul” söylemiyle çakıştığını belirtmek gerekir.¹⁴ Şair Audrey Lorde’un dediği gibi “*efendinin araçları efendinin evini asla yıkmaz*” ise müştereklerin özcü değil özgürleştirici, korumacı değil kurucu sosyomekânsal pratiklerle üretilmesi gerekir.

Emek Sineması mücadelesine kolektif eylem düzeyinde bakıldığında geleneksel eylem repertuarına uygun olarak büyük yürüyüşlerin ve basın açıklamalarının örgütlenmesinin yanısıra yeni bir eylem pratiğinin de oluşturulmaya çalışıldığını gözlemleyebiliriz. Yeşilçam Sokak’ta gerçekleştirilen film gösterimleri, Film Festivali açılış ve kapanış ve ödül törenleri, “1. Geleneksel Emek Şenliği”, sokakta sabahlama, 1 Mayıs kutlamaları ve Mayıs 2011 ayı boyunca her pazar gerçekleşen “Emek’i Geri Alma Şenlikleri” gibi eylemler mekânı kolektif pratiklerle “yaşam alanına” çevirmeyi hedeflemiştir. Bu tip eylemler, sokakları müşterek alanlar olarak geri almak kadar sokakta yeni müşterek toplumsallıklar yaratmayı da amaçlayarak kalıcı ve kurucu bir sosyomekânsal pratiğin icat edilmesine çalışmıştır. Bu şekilde müşterekler kavramı romantik ve nostaljik bir geçmişin sahiplenilmesi yerine farklı bir siyasî ve toplumsal tahayyülü mümkün kılan bir örgütlenme aracına dönüşmüştür.

Bu yazı yazılırken Emek Sineması’nın geleceği hâlâ belirsizliğini korumakta. Mücadelenin kentsel müştereklerin savunusu ve üretilmesi üzerinden geliştirdiği söylem ve eylem pratikleri şüphesiz ki İstanbul özelinde ve Türkiye genelinde farklı biçimlerde ortaya çıkan el koyma ve yerinden etme süreçlerine uygulanabilecek bir reçete sunamaz. Fakat biliyoruz ki sermaye kendi iç çelişkilerini çözmek için kentsel müşterekleri çitlemek zorundadır. Bu nedenle var olan müşterekleri görünür kılmak, geri almak ve yeni kentsel müşterekler üretmek, sermaye birikim dolaşımını kısa devreye zorlar ve kentteki kapitalist toplumsal ilişkilerin işleyişini sekteye uğratar. Kentsel müşterekleştirme pratikleri alternatif kentsel mekânsal tahayyülleri yaratmakla kalmaz, alternatifleri bizzat deneyimlememizi de sağlar.

Bunun yanı sıra, müşterekler ve müşterekleştirme pratikleri üzerinden düşünmek birbirinden ayrı görünen toplumsal hareketler arasındaki

ilişkiseliliği yakalamamıza da imkân tanır. Yazının başında belirtildiği gibi Karadeniz vadilerindeki HES karşıtı direnişleri İstanbul’da bir sinema için verilen mücadele ile ortaklaştıran sermayenin yeni çitleme harekâtıdır.¹⁵ Bu noktada sayılmış haklara dair (kent hakkı, barınma hakkı, su hakkı, bilgi edinme hakkı, çalışma hakkı vb.) talepler ve bu haklar için yürütülen özel ve ayrı mücadeleler yerine, hayatın her alanının çitlenmesine ve piyasalaştırılmasına karşı çıkan hareketlerin ortaklığına dayanan bütünlükçü bir muhalefet perspektifi ortaya çıkabilir. Dahası çitlemeleri meşru kılan “ihya”, “sürdürülebilirlik”, “sağaltma”, “yayalaştırma” gibi ifadelerle karşı yeni bir politik dil yaratılmasına da yol verebilir. Zira müşterekleri geri almak, dilin kendisinin de geri alınmasını gerektir.

DİPNOTLAR

- 1 Mehmet Selik ve Nail Satlıgan’ın (2011) “ilk birikim” çevirisine rağmen ben daha yaygın kullanılan “ilkel birikim” ifadesini tercih ettim. Marx 19. yüzyıl literatürüne atfen “enclosure of commons” ifadesini kullanır. “Enclosure” Türkçe’ye “çitleme”, “çevreleme” ya da “çevrilme” olarak tercüme edilmiştir. “Commons”, daha önce “ortak toprak”, “ortak alan”, “ortak olan”, “ortak mülk/mülkiyet” olarak çevrilmişti. Bu yazıda “müşterekler” ifadesinin tercih edilmesinin nedenlerinden biri kelimenin hem fiziki hem de toplumsal ve kültürel varlıkları kapsayabilmesidir. Ayrıca kelimenin fiil olarak kullanılabilmesi (müşterekleştirme - commoning) bu yazının açmaya çalıştığı tartışma açısından uygundur.
- 2 Rosa Luxemburg’un emperyalizm ve sermaye birikim süreçleri yaklaşımı bu duruma istisnadır.
- 3 Massimo de Angelis, Silvia Federici, George Caffentzis ve Werner Bonefeld gibi otonom Marksist düşünürlerin müşterekler üzerine yazıları için bkz. *The Commoner* dergisi: www.commoner.org.uk
- 4 Massimo de Angelis Harvey’in kavramsallaştırmasına, mülksüzleştirmenin birikimin bir aracı değil birikimin ta kendisi olduğunu belirtirerek karşı çıkar (2007: 231).
- 5 Harvey’e karşı çıkan, çitleme karşıtı hareketlerin içeriden bir okuması için bkz. bu sayıda de Souza.
- 6 George Caffentzis (2004), Ostrom’un temsil ettiği “kapitalizmle uyumlu müşterekler” çizgisini anti-kapitalist müşterekler anlayışla karşılaştırır.

- 7 Bkz., Yaşar Adanalı, “Beyoğlu’nda Sokakların ‘Ölümü’”.
- 8 David Harvey (2011) Hardin’in adı geçen makalesinin özel mülkiyet hakkının toprak ve kaynaklar açısından üstün bir şekilde verimli olduğunu ve dolayısıyla özelleştirmenin reddedilemez bir şekilde haklı olduğunu savunmak için bilinçli olarak yanlış okunduğunu, Hardin’in esas derdinin nüfus artışının dünyadaki ortak varlıkların sonunu getireceğinden dolayı duyduğu endişe olduğunu belirtir.
- 9 Lefebvre’e göre soyut mekânın dominasyonu sermayenin otonom mantığı tarafından sağlanmaz, iktidar sahibi grup ve aktörlerin uyguladığı sosyo-mekânsal stratejilerin bir sonucudur. Bu stratejilerin en önemlisi bazı mekânları negatif tahayyül, metafor ve sembollerle ilişkilendirerek orada yaşayanları, kültürlerini ve toplumsal ilişkilerini damgalamaktır (1976: 28).
- 10 Farklı komünal mülkiyet biçimlerinin ya da kolektif kullanım hakkının görünmez kılınmasında akademik çalışmaların katkısı da es geçilmemelidir. Örneğin Çağlar Keyder, başat olarak vakıf ve devlet mülkiyetinin tanındığı, özel mülkiyetin sınırlandığı Osmanlı mülkiyet rejiminin Cumhuriyet Türkiye’sinde de devam ettiğini belirtir. Mülkiyet rejiminin modernleşmesinin temel nedeni “*devletin kapitalist mülkiyet rejimi kurmakta yetersiz kalması ya da isteksiz olmasıdır*” (2000: 175). Bu isteksizlik ve yetersizlik, “*piyasa mantığının tam olarak uygulanması konusundaki tutumun ikirciliği, metalaşmanın ahlaki bir ekonomi anlayışıyla huzursuz biçimde bir arada varoluşu*” İstanbul’u yasal ve yasadışı alanlara böler, özellikle gecekondu bölgelerinin damgalanması ve kentsel ayrışmayla sonuçlanır (2000: 179). Buna ek olarak bu ikilikler ve yetersizlikler İstanbul’un küresel bir kent olmasının önünde yükselen en önemli engeller olarak konumlandırılır. Bu anlatıda altı çizilen tam anlamıyla modernleşmemiş ve kapitalistleşmemiş mülkiyet rejiminin yarattığı belirsizliklerin kentsel ekonomik gelişmenin önünü kestiği vurgusudur. Ayrıca gecekondulaşmanın özel ya da kamusal mülkiyet rejimini sorunsallaştıran kolektif ve komünal alanlar yaratma kapasitesi görmezden gelinmektedir. Bu yaygın akademik körlük bırakın müştereklerin trajedisini, müştereklerin kendisini bile tanımaz.
- 11 Emek Sineması ismini, 1884 yılında mimar Alexandre Vallauray tarafından yapılan binada 1924’te hizmete giren Melek Sineması’nın Varlık Vergisi’ni takiben sinemayı yitiren sahiplerinden alınarak Emekli Sandığı

Genel Müdürlüğü'ne devredilmesiyle alır. Emekli Sandığı sinemayı özel bir işletmeciye devreder. Sinema'nın kapanmasının nedeninin 1993'da imzalanan yap-işlet-devlet sözleşmesi gereği Kamer İnşaat Şirketi'nin Avrupa Kültür Başkenti projelerine yetiştirilmek üzere sunduğu proje olduğu ortaya çıkar. Emek Sineması'nın binasının yerine bir AVM'ye yapılmasını ve sinemanın "yıkılmadan sökülerek" AVM'nin en üst katına taşınmasını öngören proje Anıtlar Kurulu'ndan onay alır. 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılması" adlı kanun çerçevesinde Emek ve Serkildoryan'ın içerisinde yer aldığı ada 2006 yılında Yenileme Alanı ilan edilir.

12 "17 Nisan'da Emek Sineması'nı geri alıyoruz!" <http://emeksinemasi.blogspot.com/2011/04/17-nisanda-emek-sinemasn-geri-alyoruz.html>

13 "24 Aralık eylemi basın açıklaması metni" <http://emeksinemasi.blogspot.com/2011/12/24-aralk-eylemi-basn-acklamas-metni.html>

14 Sharon Zukin, *Naked City: The Death And Life Of Authentic Urban Places* adlı kitabında kent aktivisti Jane Jacobs'un Robert Moses'e karşı verdiği mücadelede vurguladığı özgünlük, sıcaklık ve güvenlik değerlerinin kısa dönemde kentsel dönüşümü duraklatacak bir mobilizasyon yaratmış olsa da da uzun dönemde sermaye tarafından benimsendiğini belirtir.

15 Siyad (Sinema Yazarları Derneği) Başkanı Tunca Arslan "Emek Sineması Neden Önemli" (2012) yazısında tam da bu noktayı kaçırmaktadır: "*Emek konusu şundan da çok önemli: Bu mücadelenin dünyada bir benzeri yok. Bu iş, topraklarına büyük şirketler ya da ağa tarafından el konulan yoksul köylülerin mücadelesine, grevlere, zamların protesto edilmesine, hidroelektrik santrallerine ve doğa katliamlarına karşı direnmeye, öğrencilerin YÖK karşıtı eylemlerine vb. benzemiyor. Emek için mücadele eden insanların sonuçta hiçbir somut kişisel çıkarı, ya da somut bir zararı söz konusu değil. Dolayısıyla Emek'e sahip çıkmak, insanın gençliğine, çocukluğuna, anılarına ve geleceğine sahip çıkması gibi bir anlam kazanmış durumda. Tabii aynı zamanda kültürel-tarihi değerleri savunma boyutu da var. Ve bu savunma, sermayenin gücüne, ranta karşı yapıyor.*"

KAYNAKÇA

Adanalı, Y. (2012), "Beyoğlu'nda Sokakların 'Ölümü'", <https://mutlukent.wordpress.com/2012/02/15/beyoglunda-sokaklarin-olumu/>

- Argın, Ş. (2009), “Daralan Kamu, Buharlaştan Siyaset ve Çıkış İmkânları” Red Thread, Sayı 1, <http://red-thread.org/tr/makale.asp?a=14>
- Arslan, T. (2012), “Emek Sineması Neden Önemli?”, <http://www.odatv.com/n.php?n=emek-sineması-neden-onemli-1001121200>
- Blomley, N. (2004), *Unsettling the city: urban land and the politics of property*, (Londra, New York: Routledge).
- Caffentzis, G. (2004), “A Tale of Two Conferences: Globalization, the Crisis of Neoliberalism and Question of the Commons” <http://www.globaljusticecenter.org/papers/caffentzis.htm>
- Chatterton, P. (2010), ‘Seeking the urban common: Furthering the debate on spatial justice’, *City*, 14 (6): 625 -628
- De Angelis, M. (2003), “Reflections on alternatives, commons and communities or building a new world from the bottom up” *The Commoner* 6 <http://www.thecommoner.org> 1
- De Angelis, M. (2007), *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital* (Londra: Pluto Press).
- Federici, S. (2011a), “Feminism And the Politics of the Commons”, <http://www.commoner.org.uk/?p=113>
- Federici, S. (2011b), *Caliban ve Cadı*, (İstanbul: Otonom) (Çev. Öznur Karakaş).
- Göktürk, D./Soysal L./Türelî İ. (Der), (2011), *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa*, (İstanbul: Metis).
- Hardin, G. (1968), “The Tragedy of the Commons,” *Science*, 162:1243-1248.
- Hardt, M./Negri, A. (2011), *Ortak Zenginlik*, (İstanbul: Ayrıntı) (Çev. Eflâ-Bariş Yıldırım).
- Harvey, D. (2001), “The Art of Rent: Globalization, Monopoly and Cultural Production,” *Socialist Register*, 2002: 93-110.

- Harvey, D. (2008), *Yeni Emperyalizm*, (İstanbul: Everest) (Çev. Hür Güldü).
- Harvey, D. (2011), “Ortak Mülkiyetin Geleceği,” *Eleştirel Kültür*, http://www.birgun.net/elestirelkultur_index.php?news_code=1301665370&day=01&month=04&year=2011.
- Keyder, Ç. (2000), “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, Keyder, Çağlar (Der.), İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında, (İstanbul: Metis): 171-191.
- Klein, N. (2001), “Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek,” *Birikim*: 50-55 (Çev. Özgür Gökmen).
- Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, (Oxford: Blackwell) (Çev. Donald Nicholson).
- Linebaugh, P. (2008), *The Magna Carta Manifesto: Liberty and Commons for All*, (Berkeley: University of California Press).
- Linebaugh, P. (2010), “Enclosures from the Bottom Up” *Radical History Review*, 108: 11-27.
- Marx, K. (2011), *Kapital Cilt: I, Ekonomi Politiğin Eleştirisi* (İstanbul: Yordam) (Çev. Nail Satlıgan ve Mehmet Selik).
- Midnight Notes Collective (1990), *The New Enclosures* (New York: Autonomedia).
- Blomley, N. (2008), “Enclosure, Common Right and the Property of the Poor” *Social Legal Studies* 17: 311-331.
- Peck, J./ Tickell, A. (2002), “Neoliberalizing Space”, *Antipode*, 34(3): 380-404.
- Rowe, J. (2001), “The Hidden Commons”, *Yes! Magazine*, <http://www.yesmagazine.org/issues/reclaiming-the-commons/the-hidden-commons>.
- Zukin, S. (2009), *Naked City: The Death And Life Of Authentic Urban Places* (New York: Oxford University Press).

FİLM:

Işıl ,V./ Işıl, Ö./Kocagöz, U./ Akyol, E. (2011), Akıntıya Karşı, <http://akintiyakarsi.org/>